

CAMPANIA BIZANTINĂ ÎMPOTRIVA CUMANILOR DIN 1148 ȘI CONSECINȚELE EI ASUPRA TERITORIILOR DE PE MALUL STÂNG AL DUNĂRII DE JOS

VASILE MĂRCULEȚ
vasmarculet@yahoo.com
Colegiul Tehnic "Mediensis" – Mediaș

THE BYZANTINE CAMPAIGN FROM 1148 AGAINST THE KUMANS AND ITS CONSEQUENCES BROUGHT ON THE TERRITORIES SITUATED ON THE LEFT SHORE OF THE LOWER DANUBE

ABSTRACT

In 1148 the Kumans are undertaking a strong attack in the Byzantine Empire. Emperor Manuel I Comnenos banishes them and follows them across the Danube. The Byzantine attack finishes with the victory of the imperial forces. The Byzantine campaign from 1148 marked the debut of the instauration of a Byzantine military control upon the southern areas of the territories between the Carpathians and the Danube.

Keywords: Kumans, Byzantine Empire, Manuel I, Lower Danube.

Epoca dinastiei Comnenilor (1081-1185) reprezintă ultimul moment de apogeu al Imperiului Bizantin. Pentru ultima oară în istoria statului basileilor, Dunărea, respectiv sectorul cursului său inferior, devenea hotarul său nordic. Ca urmare, în secolul al XII-lea asistăm la o intensificare a legăturilor Imperiului Bizantin cu spațiul românesc extracarpatic, inclusiv la o prezență militară bizantină în nordul Dunării de Jos, în anumite momente. În cursul întregului secol al XII-lea principalii adversari ai Bizanțului în aceste regiuni au fost cumanii. În consecință, împotriva lor s-au îndreptat cu precădere acțiunile militare ale Imperiului Bizantin în această epocă.

Spațiul românesc și politica dunăreană a împăraților Comneni în secolul al XII-lea. La începutul ultimului deceniu al secolului al XI-lea, împăratul Alexios I Comnenos (1081-1118) restabilește autoritatea Imperiului Bizantin asupra teritoriilor Themei Paristrion sau Paradounavon, pierdută o lungă perioadă de timp

în urma revoltei ”orașelor paristriene” din 1072-1073¹. Prin acest succes, împăratul fixa din nou hotarul Imperiului pe întregul sector al Dunării de Jos.

Realitățile politico-teritoriale instaurate în urma succesorilor lui Alexios I la Dunărea de Jos își află confirmarea în cuvântarea marelui heteriarh Manuel Straboromanos, rostită în fața împăratului în 1103, în care demnitarul bizantin subliniază faptul că ”*acea parte a Europei care era bătuită de război, ne-ai pacificat-o iar din aceea care ne fusese răpită nu puțin ne-ai readus înapoi și [anume] teritoriul care se întinde și se cuprinde între Haemus și Istros, din sus de la munții getici, până la Pontus Euxinos*”². Recucerirea bizantină este confirmată și de Anna Comnena, care relatează că în anul 1114, în perspectiva confruntării cu cumanii, Alexios I și-a dispus trupele ”*între Philippopolis, locul numit Petritzos, Triaditza și thema Nissos și până la Branitzova, în Paristrion*”³.

Restabilirea hotarului nordic al Imperiului Bizantin pe întregul sector al cursului inferior al Dunării la sfârșitul secolului al XI-lea de către împăratul Alexios I a sporit importanța geopolitică și strategică a teritoriilor de pe malul stâng al Dunării de Jos, controlate de cumanii de neam turanic, pentru care bogățiile Imperiului reprezentau o atracție permanentă. Presiunile exercitate de turanici asupra hotarului dunărean au transformat Dunărea ”*mai mult într-un front de luptă*” decât într-o frontieră propriu-zisă⁴.

În contextul prezentat, exercitarea, cel puțin, al unui control militar asupra regiunilor de pe malul stâng al Dunării de Jos căpăta o importanță vitală pentru siguranța provinciilor nord-balcanice ale Imperiului Bizantin. În consecință, politica bizantină la Dunărea de Jos în secolul al XII-lea este marcată de acțiunile politico-militare ale autorităților de la Constantinopol circumscrise atingerii acestui obiectiv. Inițiată de Alexios I la începutul secolului al XII-lea, politica ofensivă a Bizanțului la nord de Dunăre înregistra maxima sa amploare în deceniile 5-7 ale aceluiași secol, în timpul împăratului Manuel I Comnenos (1142-1180), când controlul

¹ Pentru revolta orașelor paristriene, vezi: Ioannis Scylitzae curopalatae, *Excerpta ex breviario historico excipientia ubi Cedrenus desinit*, în Georgius Cedrenus, Ioannis Scylitzae ope ab Immanuele Bekkero suppletus et emendatus, t. II, Bonnae, 1839, p. 719; Michaelis Attalioatae, *Historia*, opus a Wladimiro Bruneto de Presle, Instituti Gallici Socio, inventum descriptum correctum, recognovit Immanuel Bekkerus, Bonnae, 1853, pp. 204-295; Ioannis Zonarae, *Epitome historiarum*, cum Caroli Ducangii suisque annotationibus, edidit Ludovicus Dindorfius, vol. IV, Lipsiae, 1871, p. 223.

² *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. III, 1975, pp. 172-173 / Manuel Straboromanos.

³ Anna Comnena, *The Alexiad*, translated by Eliyabeth A.S. Dawnes, Cambridge, Ontario, 2000, XIX, VIII. Vezi și: Ana Comnena, *Alexiada*, editori Maria Marinescu și N.Ș. Tanașoca, București, 1977, XIV, VIII, 1.

⁴ D. Obolensky, *The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy*, în ”Actes du XIIe Congrès International des Etudes Byzantines. Ochride 10-16 septembre 1961”, tome I, Beograd, 1963, p. 50.

militar al Imperiului asupra regiunilor Munteniei și sudului Moldovei actuale a devenit cert.

Campania bizantină din 1148 și consecințele ei. La mijlocul secolului al XII-lea, sursele bizantine înregistrează o nouă confruntare de amploare între Imperiul Bizantin și cumani. Acesta s-a consumat în anul 1148. Desfășurarea evenimentelor militare, consumate în mare parte în regiunile de pe malul stâng al Dunării, reprezintă, totodată, o nouă confirmare a politicii ofensive bizantine la nord de fluviu.

În anul 1148, relatează cronicarul bizantin contemporan Ioannes Kynamos, împăratului Manuel I ”*ii ajunge zvonul că oști de sciți (cumani-n.n.) au trecut Istrosul și distrug ce întâlnesc în cale și pradă totul și că au cucerit și un oraș însemnat care se adapă și el din apele Istrosului*”⁵. Orașul cucerit de cumani este desemnat de cronicarul bizantin cu numele de ”*Demnitzikos*”⁶.

Știri asemănătoare, chiar dacă oarecum mai succinte, ne oferă și cronicarul Niketas Choniates. Ca urmare, fără a oferi alte detalii, acesta se limitează la a consemna doar că ”*sciții care trecuseră Istrosul devastau ținuturile din preajma Haemusului*”⁷.

Informațiile transmise cu deosebire de Ioannes Kynamos au generat mai multe controverse în istoriografie. Una dintre acestea este legată de identificarea și localizarea orașului *Demnitzkos*. Unii istorici, precum W. Tomaschek, N. Iorga, N. Bănescu și alții, au considerat că este vorba de Zimnicea; V.G. Vasilijevskij înclină și el spre Zimnicea, dar nu respinge nici posibilitatea ca localitatea să fie Urziceni de pe Ialomița, teză acceptată și de Fr. Chalandon; K.I. Grot l-a identificat cu S[v]iștov, situat în dreptul Zimnicei, pe malul bulgar; V.N. Zlatarski a susținut că este Glavinitză din *Alexiada*, localitate pe care a localizat-o în apropiere de Turtukaia (Tutrakan); A.A. Boșacov-Ghimpu s-a pronunțat în favoarea Dinogetiei, propunere acceptată și de I. Barnea, iar P.Ș. Năsturel a propus inițial identificarea cu Turnu Măgurele, pentru ca într-un studiu de dată recentă să revină asupra propunerii și să identifice Demnitzkos cu o fortificație numită *Cetatea Pătulului*, de lângă Cernavodă, identificare acceptată și de Al. Madgearu⁸.

⁵ Ioannis Cinnami, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, edidit Augustus Meinecke, Bonnae, 1836, III, 3. Vezi și: J. Kinnamos, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, Translated by Ch. M. Brand, New York, 1976, III, 3.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Nicetae Choniatae, *Historia*, ex recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae, 1835, pp. 103-104. Vezi și: *O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Translated by H.J. Magoulias, Detroit, 1984, p. 46.

⁸ W. Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, II, *Handelswege im 12. Jahrhundert nach den Erkundigungen des Arabes Idrisi*, în ”*Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*”, t. 113, Wien, 1886, p. 297; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III: *Ctitorii* (în continuare: *Istoria Românilor*, III), București, 1993, p. 46; N. Bănescu, *La*

În ceea ce ne privește, ne bazăm opinia pe informațiile transmise de Ioannes Kynamos, care este categoric atunci când relatează că distrugerea cetății bizantine de pe malul Dunării de către cumani s-a produs după ce ”oștile de sciți au trecut Istrosul”⁹. În consecință, considerăm că opiniile specialiștilor care localizează orașul *Demnitzikos* pe malul drept al fluviului sunt cele mai veridice. Identificarea sa rămâne însă dificil de realizat.

Succesul inițial al cumanilor s-a datorat, în mare parte, neglijenței arătate de autoritățile bizantine apărării frontierei dunărene. Slăbirea amenințării barbare după nimicirea pecenegilor de împăratul Ioannes II Comnenos (1118-1142) în 1122-1123¹⁰ a indus, se pare, o stare de siguranță, materializată în diminuarea atenției acordate hotarului de la Dunăre, situație de care cumanii au profitat din plin în anul 1148.

Atacul barbar a primit însă imediat o ripostă pe măsură din partea războinicului basileu al Bizanțului. În fruntea trupelor terestre, Manuel ”a luat drumul către Istros, după ce poruncise să fie aduse corăbii de la Bizanț către Istros, pe la Anchialos”¹¹.

domination byzantine sur les régions du Bas-Danube, în ”Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique”, XIII, 1927, pp. 20-21; I.I. Nistor, *Emanciparea politică a dacoromanilor din Transdunavia* (în continuare: *Emanciparea dacoromanilor din Transdunavia*), în ”Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. XXIV, m. 17, 1942, p. 28; Fr. Chalandon, *Les Comnènes. II. Jean II Comnène et Manuel II Comnène*, Paris, 1912, pp. 323-325; V.N. Zlatarski, *Istorija na bălgarskata dărjava prey srednite vekove*, vol. II, Sofia, 1934, pp. 384-385; A.A. Bolșacov-Ghimpu, *La localisation de la cité byzantine de Demnitzikos*, în ”Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, V, 1967, 3-4, pp. 545-549; I. Barnea, *Dinogetia et Noviodunum, deux villes byzantines du Bas-Danube*, în ”Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, IX, 1971, 3, p. 355; P.Ș. Năsturel, *Valaques, Coumans et Byzantins sous la règne de Manuel Comnène*, în ”Byzantina”, I, 1969, pp. 170-175; Idem, *Axiopolis sous les Comnènes. Une relecture de Kinnamos (III 3)* (în continuare: *Axiopolis*), în ”Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani”, Brăila, 2004, pp. 524-529. Pentru întreaga controversă și bibliografia acesteia, vezi: I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III: *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971, pp. 158-160; P. Diaconu, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București, 1978, pp. 81-89. P.Ș. Năsturel, *Axiopolis*, pp. 525-526; Al. Madgearu, *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII* (în continuare: *Organizarea militară bizantină*), Târgoviște, 2007, p. 126; Idem, *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries* (în continuare: *Byzantine Military Organization*), Leiden-Boston, 2013, p. 152.

⁹ Ioannis Cinnami, *op. cit.*, III, 3 [J. Kinnamos, *op. cit.*, III, 3].

¹⁰ Pentru confruntarea cu pecenegii din 1122-1123, vezi: Ioannis Cinnami, *op. cit.*, I, 3 [J. Kinnamos, *op. cit.*, I, 3]; Nicetae Choniatae, *op. cit.*, pp. 19-23 [*O City of Byzantium*, pp. 10-11]; Snorre Sturlason, *The Heimskringla a History of the Norse Kings*, edited by S. Laing, R.B. Anderson, vol. III, London, Copenhagen, Stockholm, Berlin, New York, 1907, pp. 1007-1008. Pentru discuțiile asupra invaziei pecenege din 1122-1123, vezi: P. Diaconu, *op. cit.*, pp. 62-77.

¹¹ Ioannis Cinnami, *op. cit.*, III, 3 [J. Kinnamos, *op. cit.*, III, 3]; Cf. Nicetae Choniatae, *op. cit.*, p. 103 [*O City of Byzantium*, p. 46].

Informațiile transmise de Ioannes Kynnamos și Niketas Choniates permit concluzia că angajarea acestui impresionant efectiv de forțe militare a fost rezultatul indiscutabil al intenției împăratului de a le aplica barbarilor o lovitură decisivă, nimicitoare, care să ducă la eliminarea definitivă a pericolului reprezentat de aceștia. Fără îndoială, aceluiași scop trebuia să-i servească și ampla campanie combinată pe apă și pe uscat, concepută de împărat împotriva cumanilor.

Conform relatării lui Kynnamos, cumanii au evitat o confruntare directă cu armata bizantină și, în timp ce contraofensiva terestră a împăratului trena din cauza întârzierii flotei ce trebuia să opereze pe Dunăre, ”*sciții, care prădaseră țara romeilor* (Imperiul Bizantin-n.n.), *tocmai trecuseră Istrosul și așezându-și corturile își făcuseră tabăra nu departe*”, pe malul stâng¹². În relatarea acestei faze a confruntării bizantino-cumane, informațiile cronicarilor bizantini sunt contradictorii. Spre exemplu, spre deosebire de Ioannes Kynnamos, Niketas Choniates înregistrează o primă ciocnire între forțele imperiale și barbari la sud de Dunăre, abia după consumarea căreia barbarii ar fi degajat teritoriile sud-dunărene ale Imperiului, revenind la nord de fluviu¹³.

Întârzierea flotei, în fruntea căreia, conform relatării lui Niketas Choniates, împăratul îl numise pe cumnatul său, megaducele Stephanos Kontostephanos¹⁴, care, cu certitudine, avea misiunea de a intercepta rutele de repliere ale cumanilor peste Dunăre, tăindu-le astfel orice posibilitate de retragere, a compromis iremediabil obiectivul principal al campaniei: acela de a aplica barbarilor o lovitură nimicitoare și definitivă. Hotărât, însă, să ducă până la capăt campania împotriva cumanilor, fără a mai aștepta sosirea flotei, împăratul, folosind monoxilele locale, – căci consemnează Kynnamos, ”*bărci de felul acesta, făcute dintr-un singur trunchi, se găsesc în chip obișnuit la malurile din această regiune*”¹⁵, dovadă a intenselor legături dintre locuitorii de pe cele două maluri ale Dunării –, împăratul și-a trecut o parte a forțelor pe malul stâng, urmărindu-i pe cumani în propriile teritorii.

Conform relatării lui Ioannes Kynnamos, singura sursă care ne prezintă desfășurarea campaniei din 1148, forțele militare bizantine trecute la nord de Dunăre sub comanda directă a împăratului, sprijinite de contingente barbare, foarte probabil tot turanice, înrolate în armata imperială (Kynnamos îi desemnează pe componenții lor cu numele de ”*sciți*”), îi urmăresc pe cumani pe care îi surprind și îi zdrobesc undeva în sudul Munteniei, într-o zonă colinară. ”*Așadar – relatează Kynnamos –, a lăsat restul oștirii în tabără pe malurile fluviului, iar el [...], legând și așezând bărcile una de alta, a trecut fluviul Istros cu cinci sute de soldați. Trebuind să înainteze a întâlnit două râuri navigabile. Cum nici nu vedea deloc*

¹² *Ibidem.*

¹³ Nicetae Choniatae, *op. cit.*, p. 103 [*O City of Byzantium*, p. 46].

¹⁴ *Ibidem.*

¹⁵ Ioannis Cinnami, *op. cit.*, III, 3 [J. Kinnamos, *op. cit.*, III, 3].

vreo barcă de care să se poată folosi pentru trecere, a poruncit alor săi ca, legând bărcile de pe Istros de cozile cailor, să le aducă la râurile amintite. Ceea ce făcându-se au trecut fără osteneală și străbătând apoi un ținut întins ajunseră până la muntele Tenouormon, care înaintea până la hotarele Tauroscythiei (Rusiei haliciene-n.n.). Acolo, găsind tabăra sciților cu totul golită de oameni (pentru că plecaseră cu puțin timp mai înainte), și-au continuat înaintarea. Și fiindcă era acum pe la amiază și nu se arăta niciun dușman, împăratul, luându-i pe sciții care luptau alături de romei, i-a dat hypostrategosului Giphardos, bărbat încercat în multe lupte, ca să meargă după dușmani, urmărindu-i pas cu pas și, unde va fi cu putință, să se lupte cu ei. Iar el venea în urmă pe îndelete. Nu prea departe, Giphardos a dat peste dușmani, dar neîndrăznind să-i atace (numărul barbarilor părea a fi mai mare decât cel al oamenilor săi), a trimis veste împăratului și l-a rugat să vină cât mai repede posibil. Auzind aceasta, împăratul se înarmă îndată el însuși și pregăti de luptă și întreaga armată. Și aruncându-se din spate asupra sciților, se înclășară în luptă cu ei. La început, sciții se opriră ca să le țină piept și, așezându-se în ordine de luptă, voiau să-și rânduiască atât apărarea lor, cât și pe cea a prăzilor pe care le duceau cu ei. Confruntarea a fost impetuoasă și violentă de ambele părți. Atunci și mulți alți romei s-au arătat viteji, dar împăratul mai mult decât toți. Căci amenințat de aproape de dușmani, el se năpustea asupra lor cu lancea, risipindu-le frontul și omorându-i pe mulți dintre ei, nu numai câte unul, dar chiar și câte doi deodată. Drept urmare, romeii însuflețiți de atacul irezistibil al împăratului și aruncându-se asupra barbarilor, au dat un atac strălucit. Au căzut mulți barbari și cam o sută au fost prinși, între care era și Lazaros, bărbat de foarte viteaz, cu renume și respectat între căpeteniile lor. Pe ceilalți i-au scăpat vrednicia cailor și desigurile munților, foarte numeroase în acest ținut. Luând toată prada, romeii s-au întors înapoi”¹⁶.

Informațiile privitoare la campania bizantină din anul 1148 împotriva cumanilor, îndeosebi la evenimentele derulate la nord de Dunăre, au primit interpretări diferite din partea specialiștilor. Dacă majoritatea dintre aceștia le consideră ca fiind veridice, există însă și opinii opuse. Din rândul ultimelor o reținem pe cea a lui Ioan Ferent, care identifică în relatarea lui Ioannes Kynnamos numeroase elemente specifice gestelor eroice, considerând, pe bună dreptate, ca neplauzibilă informația cronicarului bizantin, că Manuel I s-ar fi aventurat în urmărirea cumanilor, în adâncimea teritoriului controlat de aceștia, în fruntea unui detașament format doar din 500 de soldați¹⁷.

În ceea ce ne privește am fi total de acord cu opinia lui I. Ferent dacă ne-am raporta, așa cum procedează el, exclusiv la soldații din armata regulată bizantină

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ Ioan Ferent, *Cumanii și episcopia lor*, Blaj, f.a., pp. 41-43.

trecuți la nord de Dunăre în urmărirea cumanilor. Admitem ca absolut plauzibilă opinia potrivit căreia cifra furnizată de Kynnamos referitor la efectivele acestora este exagerat de mică. În aprecierea noastră, considerăm că trebuie însă să avem în vedere faptul că cronicarul bizantin menționează între trupele bizantine participante în acțiunea de urmărire a cumanilor și contingentele auxiliare formate de asemenea din elemente turanice, pe care le numește generic doar ca ”*sciții care luptau alături de romei*”, fără a le preciza însă efectivele. Fără îndoială, având în vedere condițiile concrete în care se desfășura acțiunea și inamicul care urma a fi înfruntat, numărul acestora a fost unul apreciabil, fapt ce sporește considerabil efectivele totale angajate de Manuel I împotriva cumanilor la nord de Dunăre, punând într-o cu totul altă lumină această acțiune militară.

Revenind la desfășurarea campaniei propriu-zise, știrile transmise de Ioannes Kynnamos ne permit identificarea a două faze. Prima fază, determinată de întârzierea flotei care a compromis planul inițial de nimicire a cumanilor la sud de Dunăre, stă sub semnul improvizăției, atât ca organizare și desfășurare, cât și ca logistică.

Știrile transmise de Ioannes Kynnamos cu privire la desfășurarea acestei părți a campaniei anticumane de la nord de Dunăre au constituit subiectul altor controverse generate în rândul specialiștilor și în literatura de specialitate. Disputa s-a axat îndeosebi pe identificarea celor ”*două râuri navigabile*” și a ”*muntelui Tenouormon*”.

În ceea ce privește identificarea celor două râuri navigabile menționate de cronicarul bizantin, istoricii care au abordat subiectul s-au pronunțat în funcție de zona în care consideră că trupele imperiale au debarșat pe malul stâng al Dunării. Spre exemplu, W. Tomaschek, considerând că acțiunea bizantină a avut loc în apropierea gurilor Dunării, consideră că cele două râuri sunt Siretul și Prutul; K. Grot propune Argeșul și un braț al Dunării; V.N. Zlatarski, care susține că trecerea fluviului a avut loc pe la Turtucaia, se pronunță fie pentru Vedea și Argeș, fie pentru Argeș și Dâmbovița; N. Bănescu le identifică cu Vedea și Teleormanul; pentru A.A. Bolșacov-Ghimpu, care localizează acțiunea bizantină în nordul Dobrogei, cele două râuri sunt Siretul și Bârladul; P. Diaconu, le identifică cu două din numeroasele brațe sau canale care dublează Dunărea pe întregul său curs inferior; P.Ș. Năsturel se pronunță pentru identificarea lor cu Dunărea și brațul Borcea¹⁸.

¹⁸ W. Tomaschek, *op. cit.*, p. 297; V.N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 386; N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1946, p. 104; N. Bănescu, *Bizanțul și romanitatea la Dunărea de Jos*, în ”Discursuri de recepție la Academia Română”, București, 1980, p. 279; A.A. Bolșacov-Ghimpu, *op. cit.*, p. 546; P. Diaconu, *op. cit.*, p. 86. Pentru discuțiile asupra întregii probleme, vezi: P. Diaconu, *op. cit.*, pp. 82-87; P.Ș. Năsturel, *Axiopolis*, p. 528.

În ceea ce ne privește, considerăm că cumanii, urmăriți de forțele bizantine, au trecut Dunărea pe malul stâng undeva foarte aproape de gura de vărsare a Argeșului, deplasându-se apoi spre nord. Ca urmare, cele două râuri întâlnite nu au putut fi decât Argeșul și Dâmbovița, undeva în apropierea punctului de confluență, situat la doar circa 20 km de Dunăre. Numai așa se explică, după părerea noastră, timpul extrem de scurt scurs între trecerea Dunării și atingerea celor două râuri, după cum rezultă din relatarea lui Ioannes Kynamos.

Discuții la fel de controversate au generat identificarea și localizarea muntelui Tenouormon. B. Petriceicu-Hașdeu considera că acesta trebuia localizat în regiunea Buzăului sau a Râmnicului Sărat; A.D. Xenopol, care plasează acțiunea bizantină în nordul Moldovei, îl localizează undeva "cătore hotarele Galiției", localizare acceptată recent și de S.B. Dașkov; K. Grot se pronunță pentru regiunea Urziceni; V.N. Zlatarski, îl plasează în estul Munteniei sau sudul Moldovei, lăsând indirect să se înțeleagă că prin aceste regiuni trecea și hotarul sudic al Galiției; N. Iorga propune Teleormanul, opinie căreia i se raliază și I. Donat; I.I. Nistor se pronunță pentru localizarea în regiunile colinare ale Munteniei; N.S. Derjavin, optează pentru localizarea în sudul Moldovei; Moravcsik Gy. propune vecinătatea regiunilor rusești; A.A. Bolșacov-Ghimpu susține că este regiunea Râmnicu Sărat; P. Diaconu afirmă că este una din colinele sau terasele de pe malul stâng al Dunării¹⁹.

În ceea ce ne privește, considerăm că din punct de vedere geografic, termenul de *munte* dat de Ioannes Kynamos toponimului *Tenouormon* este impropriu. Suntem de acord cu opinia lui P. Diaconu că ne aflăm în prezența unei coline sau, eventual, a unei terase, probabil a Argeșului sau a Dâmboviței. Referitor la localizarea sa, credem că acesta trebuie plasată undeva în zona Vlăsiei, ocupată în epocă de păduri imense, care se prelungeau până în regiunile montane.

O altă știre la fel de interesantă pe care ne-o furnizează lucrarea lui Ioannes Kynamos în legătură cu aceleași evenimente consumate la nord de Dunăre în anul 1148 se referă la capturarea de către bizantini a unei căpetenii (*phylarchos*) locale numite "Lazaros (Λάζαρος)". Cine a fost acesta? A fost el un autohton de origine română sau o căpetenie cumană? Un răspuns categoric la aceste întrebări este imposibil de formulat exclusiv pe baza informațiilor pe care le deținem. Reținem

¹⁹ B.P. Hașdeu, *Originile Craiovei*, în Idem, *Olteneștile*, Cluj-Napoca, 2002, p. 97; A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, București, 1985, p. 415; S.B. Dașkov, *Dicționar de împărați bizantini*, București, 1999, p. 322; V.N. Zlatarski, *op. cit.*, p. 386; N. Iorga, *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor*, I, *Teleormanul*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. III, t. XXIII, m. 14, 1941, p. 11; I. Donat, *Recenzie* la N. Iorga, *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor*, în "Ramuri", Craiova, 1941, p. 4; I.I. Nistor, *Emanciparea dacoromanilor din Transdunavia*, p. 12; Gy. Moravcsik, *Byzantinoturcica*, vol. II, Berlin, 1958, pp. 305-306; A.A. Bolșacov-Ghimpu, *op. cit.*, pp. 543-549; P. Diaconu, *op. cit.*, p. 86.

însă ca deosebit de interesantă opinia exprimată de N. Iorga, în general acceptată de majoritatea istoriografiei românești care a studiat acest aspect, că acest Lazaros sau "Lazăr", cum îl numește el, "rămâne deci să fie un reprezentant al populației supuse sau un creștinat sub influența ei"²⁰. Recent, P.Ș. Năsturel îl identifică pe Lazaros cu "un șef local creștin, deci român, un voievod, un jupan din Câmpia Română" constrâns să colaboreze cu cuceritorii turanici care dominau teritoriile din nordul Dunării²¹.

La rândul nostru, cu titlu de ipoteză, opinăm că, în condițiile în care acest "Lazaros-Lazăr" va fi fost un autohton romanic, respectiv un român, atunci putem afirma, având în vedere statutul său social și politic, precum și prestața de care se bucura în rândul turanicilor, subliniate în mod expres de Kynnamos, că, foarte probabil, ne aflăm în prezența conducătorului unei formațiuni politice locale, o *Romanie* autohtonă – un cnezat sau un voievodat –, dependentă de puterea cumană²². Într-un asemenea caz, acest "Lazaros-Lazăr" ar fi primul conducător politic local din spațiul extracarpatic al cărui nume a fost reținut de sursele scrise de care dispunem. Nu putem însă exclude nici posibilitatea ca respectivul șef să fie un turanic creștinat.

Însemnătatea campaniei întreprinsă în 1148 de Manuel I la nord de Dunăre depășește dimensiunile confruntării propriu-zise. Succesul înregistrat în campania împotriva cumanilor a deschis calea instaurării unui control militar ferm al Imperiului Bizantin asupra teritoriilor de răsărit ale Munteniei și central-sudice ale Moldovei, consolidat în urma anihilării altor atacuri întreprinse de aceștia în sudul Dunării în 1150 și 1156 sau 1157²³.

În perioada menționată, ofensiva împotriva cumanilor a continuat. Prin 1152 sau 1153 o armată bizantină a fost debarcată pe țărmul Mării Azov cu misiunea de a lovi principalele sălașe ale turanicilor. Rezultatele acestei campanii au rămas însă necunoscute. Acest lucru i-a determinat pe unii specialiști să considere că ele au fost modeste²⁴.

²⁰ N. Iorga, *Istoria Românilor*, III, p. 46.

²¹ P.Ș. Năsturel, *Axiopolis*, pp. 531-532.

²² V. Mărculeț, *Thema Paristrion-Paradunavon – c.1018/1020-c.1200/1202 – Istorie-Evoluție-Rol*, Mediaș, 2008, pp. 116-117.

²³ Nicetae Choniatae, *op. cit.*, p. 124 [*O City of Byzantium*, pp. 54-55]; Ioannis Cinnami, *op. cit.*, IV, 24 [J. Kinnamos, *op. cit.*, IV, 24].

²⁴ Victor Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, Editura Junimea, 1985, p. 77; Idem, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, Editura Institutului European, 1999, p. 250; Idem, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century*. II. *Cumans and Mongols*, Second English Edition, Amsterdam, Adolf M. Hakkert Publisher, 2006, p. 389.

Noi credem însă că rezultatele obținute de ofensiva bizantină au fost mult mai însemnate decât lasă sursele să se vadă. Întâmplător sau nu, ofensiva bizantină împotriva cumanilor se coroborează cu o puternică lovitură aplicată turanicilor de cneazul Mstislav Isiaslavici în anul 1152, înregistrată de vechea cronică rusă²⁵. O altă lovitură severă primită de cumani din partea rușilor a fost înregistrată de *Cronica Novgorodului*, în anul 1160²⁶.

Au contribuit în bună măsură la consolidarea prezenței bizantine în regiunile de pe malul stâng al Dunării de Jos și alți factori. Reținem dintre aceștia, în primul rând, implicarea cumanilor în luptele care au măcinat instabila lume rusă la mijlocul secolului al XII-lea²⁷. Odată cu aceasta se producea angajarea lor militară în regiunile Niprului, ceea ce a condus la o degajare a frontului dunărean. Un alt factor l-a constituit alianța încheiată de Imperiul Bizantin cu Cnezatul Rus de Halici, care-și asigura astfel și un aliat puternic împotriva barbarilor²⁸.

Prezența militară bizantină în aceste regiuni în a doua jumătate a domniei lui Manuel I este confirmată atât de unele surse scrise, cât și numismatice. Spre exemplu, Niketas Choniates relatează un episod semnificativ din acest punct de vedere, consumat în 1164. Protagonistul acestuia a fost Andronikos Comnenos, vărul împăratului, care, evadat din închisoarea în care fusese închis după o tentativă de uzurpare, a încercat să se refugieze la Halici. ”Și ajungând la Meliboton și încălecând pe caii ce-i fuseseră pregătiți pentru fugă, ia drumul drept spre Anchialos. După ce a sosit acolo și s-a arătat lui Poupakes [...] și a luat merinde de drum de la el și a primit călăuze a pornit spre Galiția. Dar când Andronikos a încetat să se mai teamă, că scăpase din mâinile urmăritorilor și ajunsese la hotarele Galiției, către care se repezise ca spre un azil mântuitor, atunci cade în capcanele vânătorilor. Căci prins de vlahi, la care ajunsese zvonul despre fuga lui, era dus din nou înapoi la împărat”²⁹.

Originea vlahilor menționați de Choniates a declanșat o altă controversă în rândul istoricilor. În timp ce unii dintre aceștia – W. Tomaschek, R. Roesler, A.D. Xenopol, D. Onciul, C.C. Giurescu – i-au considerat români din nordul Dunării, mai mult, chiar din nordul Moldovei, alții – G. Murnu, C. Litzica, Al. Elian, H.

²⁵ *La Chronique de Nestor*, traduite en français d’après l’édition impériale de Pétersbourg, par Louis Paris, tome II, Paris, 1835, p. 76.

²⁶ *The Chronicle of Novgorod 1016-1471*, translated from the Russian by R. Michell and N. Forbes, with an Introduction by R. Beazley and an account of the text by A.A. Shakhmatov, London 1914, p. 23.

²⁷ *La Chronique de Nestor*, pp. 53, 58, 69, 71-72, 76, 78, 84-85, 89-90, 95-99.

²⁸ P. Diaconu, *op. cit.*, pp. 94-98.

²⁹ Nicetae Choniatae, *op. cit.*, pp. 170-171 [*O City of Byzantium*, p. 74].

Mihăescu, C. Daicoviciu –, au susținut că textul nu permite identificarea lor cu românii nord-dunăreni, trimițând mai degrabă la vlahii balcanici³⁰.

Mult mai plauzibilă este în opinia noastră, teza emisă de E. Stănescu conform căruia Andronikos Comnenos a fost capturat de unități militare bizantine formate din vlahi sud-dunăreni, la care s-au adăugat probabil și români din nordul Dunării pe baza afinității de origine și limbă. Potrivit concluziei aceluiași istoric, aceste unități militare bizantine îndeplineau o serie de misiuni militare în serviciul Bizanțului pe o arie ce se întindea de la Dunăre și până în Bucovina³¹.

Așa cum am susținut și cu alt prilej, considerăm informația cronicarului ca fiind suficientă pentru a plasa evenimentele prezentate la nord de Dunăre, în teritoriile aflate nu sub o stăpânire propriu-zisă a Imperiului Bizantin, ci sub controlul militar al acestuia, unde colaborarea populației autohtone, majoritar românească, cu vlahii balcanici din armata bizantină a constituit factorul fundamental și indispensabil al succesului acțiunilor militare întreprinse de unitățile militare ale forțelor imperiale în aceste regiuni. Rolul acestor unități militare înaintate a fost, fără îndoială, acela de a executa atât cercetarea în adâncimea teritoriilor nord-dunărene, aflate sub dominația mai mult sau mai puțin nominală a cumanilor, dar locuite de o populație majoritar românească, foarte probabil, probizantină, cât și de a menține și consolida controlul militar al Imperiului Bizantin în regiunile estice și central-sudice ale Moldovei, acțiuni dictate de importanța geopolitică și strategică a acestor teritorii³².

Circulația monetară reprezintă un alt factor care confirmă prezența militară bizantină la nord de Dunăre. În regiunile extracarpătice abundă monedele bizantine de bronz sau billon. Spre exemplu, la Zimnicea s-a descoperit un tezaur format din 2.000 de piese de bronz schifate, iar la București alte două tezaure mai mici, unul conținând nouă piese de billon³³. În schimb, monedele bizantine de aur din aceeași epocă sunt aproape inexistente. Un singur hyperper de aur, bătut de Manuel I, a fost descoperit în nordul Moldovei, la Manoleasa, județul Botoșani³⁴. Faptul că

³⁰ E. Stănescu, *Les «Βλάχοι» de Kinnamos et Choniatès et la présence militaire byzantine au nord du Danube sous les Comnènes*, în "Revue des Etudes Sud-Est Européennes", IX, 1971, 3, pp. 585-588, cu bibliografia problemei.

³¹ *Ibidem*.

³² V. Mărculeț, *Vlahii în acțiunile militare bizantine din timpul Comnenilor*, în "Revista de Istorie Militară", 2 (60), 2000, p. 46.

³³ O. Iliescu, *Despre un tezaur de monede bizantine din vremea Comnenilor, găsit la București*, în "Studii și Cercetări de Numismatică", III, 1960, pp. 493-495; O. Iliescu, *Moneda romano-bizantină pe teritoriul României. 326-1327*, în "Cultura bizantină în România", București, 1971, p. 80.

³⁴ O. Iliescu, *L'hyperpère byzantin au Bas-Danube du XIe au XVe siècle*, în "Revue des Etudes Sud-Est Européennes", VII, 1969, 1, p. 111.

predomină covârșitor monedele mărunte de bronz își are propria semnificație: ele nu au fost destinate folosirii de către migratorii turanici, care preferau aurul.

Controlul militar ferm exercitat de Imperiul Bizantin asupra teritoriilor extracarpatiche locuite de români în a doua parte a domniei lui Manuel I Comnenos, avea să-și arate importanța strategică în condițiile îndelungatului conflict bizantino-maghiar. În noul context militar-politic apărut la Dunăre, teritoriile extracarpatiche vor servi forțelor imperiale ca regiuni de tranzit și baze de atac împotriva stăpânilor din interiorul arcului carpatic ale regilor maghiari. Cel mai elocvent exemplu în acest sens îl reprezintă conceperea și executarea campaniei antimaghiare din anul 1166.

Principalele informații cu privire la derularea campaniei antimaghiare din 1166 ne sunt transmise de același cronicar bizantin contemporan, Ioannes Kynnamos. Conform relatării acestuia, în scopul de a aplica Ungariei o lovitură decisivă, Manuel I a conceput o companie militară de o amploare deosebită, în cadrul căreia forțele imperiale erau grupate în trei armate, care urmau să opereze concomitent la hotarele de est și sud ale Regatului Arpadian.

Conform planului conceput de împărat, protostratorul Alexios Comnenos a fost trimis în fruntea unei armate la Dunăre, cel mai probabil în sectorul Belgrad-Sirmium-Braničevo și a celui bănățean. Potrivit afirmației lui Ioannes Kynnamos, misiunea acestei armate era aceea de a crea o diversivă, respectiv ”*pentru a-i face pe huni (unguri-n.n.) să creadă că vor fi atacați din nou prin locurile obișnuite*”³⁵. Se urmărea prin aceasta abaterea atenției autorităților maghiare de la operațiunile desfășurate de forțele bizantine la hotarul de răsărit al regatului, unde una să aibă loc lovitura principală.

În baza planului conceput, unui al doilea general, Leon Vatatzes, relatează Ioannes Kynnamos, ”*care aducea altă oaste numeroasă din altă parte, ba chiar și o mare mulțime de vlahi, despre care se spune că sunt colonii de mult ai celor din Italia*”, împăratul ”*i-a poruncit să năvălească în țara hunilor dinspre ținuturile de lângă Pontul Euxin, de unde nimeni nu a mai năvălit niciodată asupra lor*”³⁶. Operând conform dispozițiilor primite, armata comandată de Leon Vatatzes a aplicat forțelor maghiare care i se opuneau câteva lovituri nimicitoare, provocându-le mari pierderi în oameni, făcând numeroși prizonieri și luând din regiunile în care a operat numeroase prăzi: ”*Iar Vatatzes, năpustindu-se pe unde am spus, nimicea totul fără cruțare și călca în picioare tot ce întâlnea în trecerea sa. Și a săvârșit mare măcel de oameni și a făcut nu puțini prizonieri. Pe deasupra a mânat de acolo*

³⁵ Ioannis Cinnami, *op. cit.*, VI, 3 [J. Kinnamos, *op. cit.*, VI, 3].

³⁶ *Ibidem.*

și cirezi de vite, de cai și de altele, de tot felul și apoi s-a întors la împărat”, consemnează Ioannes Kynnamos³⁷.

Deosebit de interesante sunt știrile transmise de Ioannes Kynnamos cu privire la acțiunile desfășurate de armata bizantină comandată de generalul Leon Vatatzes. Informațiile cronicarului bizantin ne permit concluzia că în vederea declanșării operațiunilor militare împotriva ungarilor această armată, întărită cu însemnate contingente recrutate din rândul vlahilor balcanici³⁸, s-a concentrat în regiunile răsăritene ale themei Paristrion-Paradunavon, respectiv în teritoriile dintre Dunăre și Marea Neagră³⁹.

Itinerarul urmat de această armată nu-l cunoaștem cu exactitate, iar laconicele informații transmise de Ioannes Kynnamos au determinat o varietate de opinii. Spre exemplu, N. Iorga susținea că forțele bizantine au înaintat prin ”*locurile moldovenești, spre pasurile de odinioară ale pecenegilor, la Palanca*”⁴⁰. Ion I. Nistor considera că ”*drumul parcurs de oștirea lui Batatzes putea duce de-a lungul Oltului sau chiar de-a lungul Argeșului*”⁴¹. Fără a propune un itinerar propriu-zis, E. Stănescu admite că forțele comandate de Leon Vatatzes au tranzitat Țara Românească și Moldova sudică pentru a pătrunde în Transilvania, neexcluzând posibilitatea ca acestea, având ca obiectiv să opereze undeva mai la nord, să fi traversat întreg teritoriul Moldovei actuale⁴². Recent, Al. Madgearu consideră că ”*Leon Vatatzes a atacat Ungaria prin Transilvania, trecând printr-unul dintre pasurile Carpaților Orientali (cel mai probabil Oituz)*”⁴³.

În ceea ce ne privește, pe baza informațiilor transmise de Ioannes Kynnamos suntem în măsură să afirmăm că obiectivul armatei comandate de Leon Vatatzes l-a constituit pătrunderea în interiorul arcului carpatic, respectiv în regiunile sud-estice ale Transilvaniei de astăzi. Credem, totodată, că pentru a-și atinge cât mai repede obiectivul fixat și a intra cât mai repede în acțiune, generalul bizantin a ales drumul cel mai scurt pe care i-l permiteau condițiile geografice. Ca urmare, considerăm că forțele comandate de Leon Vatatzes au trecut Dunărea, fie pe la Carsium (Hârșova), fie pe la Dinogetia (Bisericiuța-Garvăn), au străbătut

³⁷ *Ibidem.*

³⁸ Originea vlahilor menționați de Kynnamos a determinat o vie controversă în rândul specialiștilor: unii dintre aceștia i-au considerat originari din nordul Dunării, alții din Peninsula Balcanică. Pentru prezentarea controverselor și bibliografia problemei, vezi: I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *op. cit.*, pp. 160-161; E. Stănescu, *op. cit.*, pp. 588-590.

³⁹ N. Bănescu, *Les duchés byzantins*, pp. 105-106.

⁴⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 70.

⁴¹ I.I. Nistor, *Bizantinii în lupta pentru recucerirea Daciei și a Trandaviei* (în continuare: *Recucerirea Daciei și a Trandaviei*), în ”Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. III, t. XXV, m. 15, 1943, pp. 720-721.

⁴² E. Stănescu, *op. cit.*, pp. 588-590.

⁴³ Al. Madgearu, *Organizarea militară bizantină*, p. 131; Idem, *Byzantine Military Organization*, p. 157.

teritoriile răsăritene ale Munteniei actuale și, probabil, prin Pasul Buzăului, au pătruns în regiunile sud-estice ale Transilvaniei, unde au desfășurat operațiunile militare descrise de Kynnamos, cu rezultatele prezentate de cronicarul bizantin⁴⁴.

Revenind la prezentarea campaniei bizantine antimaghiare realizate de Kynnamos, acesta relatează că împăratul, ”*dorind să le dea și o a doua lovitură, a mai trimis împotriva lor (ungurilor-n.n.) încă o armată, căreia i-a poruncit să-i atace de undeva de sus pe hunii care locuiau în vecinătatea Tauroscythiei. Comandanții acestei oști erau Andronikos Lampardas și Nikephoros Petraloiphas și mulți alții. În fruntea tuturor se afla Ioannes Doukas [...]. După ce au parcurs în grabă niște întinderi mari și greu de atacat și au străbătut o regiune cu desăvârșire pustie de oameni, aceștia au năvălit în țara hunilor, unde au dat peste sute numeroase și foarte populate; au strâns multă pradă și au ucis mulți oameni, iar pe cei mai mulți i-au luat în captivitate*”⁴⁵.

Din păcate, această componentă a campaniei din 1166 a fost puțin analizată de specialiști. În cazul armatei comandate de Ioannes Doukas, sumarele informații transmise de Kynnamos fac și mai dificil de stabilit itinerarul inițial urmat de aceasta. Spre exemplu, I.I. Nistor susține că armata comandată de Ioannes Doukas ”*porni de la Dunărea de Jos pe valea Siretului până la Poiana, vechea Periboridava, și de acolo pe Trotuș în sus până la Oituz-Brețc, vechea Angusta, pentru a pătrunde în secuime*”⁴⁶. Recent, Al. Madgearu se limitează să conchidă doar că cel de-al treilea corp de armată bizantin, comandat de Ioannes Doukas, ”*a intrat în Ungaria pe la nord, pe lângă Taurosciția (Rusia haliciană)*”⁴⁷. Autorul nu încearcă însă să identifice și un posibil itinerar urmat de respectivele forțe bizantine.

Importanța rolului ce revenea corpului de oaste comandat de Ioannes Doukas este relevantă, în primul rând, de dimensiunile și calitatea statului major aflat în subordinea generalului bizantin. Având în vedere că aceste forțe urmau să opereze în apropiere de hotarele Haliciului, credem că ele au trecut Dunărea, cel mai probabil pe la Silistra, au tranzitat de la sud la nord regiunile răsăritene ale Munteniei și teritoriul Moldovei. Controlul militar exercitat de Imperiul Bizantin asupra teritoriilor răsăritene și meridionale ale Moldovei, precum și alianța cu Rusia haliciană, au constituit factorii determinanți ce au asigurat deplasarea fără incidente a forțelor bizantine, pe un itinerar atât de lung și atât de departe de bazele de aprovizionare de la Dunăre, până în zonele de operații. Având în vedere dificultățile

⁴⁴ V. Mărculeț, *Campanii militare bizantine la nord de Dunăre în timpul Comnenilor* (în continuare: *Campanii militare bizantine*), în ”Alt-Schaessburg. Istorie. Patrimoniu”, 3, 2010, p. 24.

⁴⁵ Ioannis Cinnami, *op. cit.*, VI, 3 [J. Kinnamos, *op. cit.*, VI, 3].

⁴⁶ I.I. Nistor, *Recucerirea Daciei și a Trandăneviului*, p. 721.

⁴⁷ Al. Madgearu, *Organizarea militară bizantină*, p. 131; Idem, *Byzantine Military Organization*, p. 157.

traversării Carpaților Orientali în zonele stabilite ca teren de operații, ne menținem opinia, formulată și altă dată, potrivit căreia considerăm că trupele bizantine, comandate de Ioannes Doukas, au debușat în interiorul arcului carpatic prin ”Depresiunea Câmpulung – Pasul Mestecăniș – Depresiunea Dornelor – Pasul Bârgău – Depresiunea Bistriței”, cea mai accesibilă rută și în prezent⁴⁸. Cel mai probabil, această oaste bizantină a operat, cu rezultatele prezentate de Ioannes Kynnamos, în regiunile nord-estice ale Transilvaniei.

Considerații finale. Restabilirea fermă a hotarului nordic al Imperiului Bizantin pe cursul inferior al Dunării la sfârșitul secolului al XI-lea de către împăratul Alexios I Comnenos a sporit importanța geopolitică și strategică a teritoriilor extracarpatiche dominate de cumani. În noul context politico-militar de la Dunărea de Jos, exercitarea unui strict control militar de către Imperiul bizantin asupra regiunilor de câmpie din sudul Olteniei, din Muntenia și din sudul Moldovei actuale, de unde porneau sau pe care le tranzitau cetele barbare care atacau Imperiul, era de o importanță vitală pentru siguranța provinciilor nord-balcanice ale Bizanțului.

Deschisă de Alexios I, politica ofensivă a Bizanțului în nordul Dunării de Jos înregistra apogeul în deceniile 5-7 ale secolului al XII-lea, în timpul împăratului Manuel I Comnenos. Prin campania din 1148 împăratul deschidea calea instaurării controlului militar bizantin asupra teritoriilor extracarpatiche riverane fluviului. Controlul militar ferm exercitat de Imperiul Bizantin asupra teritoriilor de răsărit ale Munteniei și de sud ale Moldovei după victoria asupra cumanilor din 1148, undeva în regiunea Vlăsiei, consolidat prin alianța cu Cnezatul Rus de Halici, i-a permis basileului bizantin să folosească aceste teritorii ca baze de atac împotriva Ungariei în campania din anul 1166.

Bibliografie:

Fontes Historiae Daco-Romanae, vol. III, București, 1975.

La Chronique de Nestor, traduite en français d’après l’édition impériale de Pétersbourg, par Louis Paris, tome II, Paris, 1835.

The Chronicle of Novgorod 1016-1471, translated from the Russian by R. Michell and N. Forbes, with an Introduction by R. Beazley and an account of the text by A.A. Shakhmatov, London 1914.

Michaelis ATTALIOTAE, *Historia*, opus a Wladimiro Bruneto de Presle, Instituti Gallici Socio, inventum descriptum correctum, recognovit Immanuel Bekkerus, Bonnae, 1853.

⁴⁸ V. Mărculeț, *Campanii militare bizantine*, p. 25.

Ion BARNEA, *Dinogetia et Noviodunum, deux villes byzantines du Bas-Danube*, în "Revue des Etudes Sud-Est Européennes", IX, 3, 1971.

I. BARNEA, Ștefan ȘTEFĂNESCU, *Din istoria Dobrogei*, vol. III: *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971.

Nicolae BĂNESCU, *Bizanțul și romanitatea la Dunărea de Jos*, în "Discursuri de recepție la Academia Română", București, 1980.

IDEM, *La domination byzantine sur les régions du Bas-Danube*, în "Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique", XIII, 1927.

IDEM, *Les duchés byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie*, București, 1946.

A.A. BOLȘACOV-GHIMPU, *La localisation de la cité byzantine de Demnitzikos*, în "Revue des Etudes Sud-Est Européennes", V, 3-4, 1967.

Ferdinand CHALANDON, *Les Comnènes. II. Jean II Comnène et Manuel II Comnène*, Paris, 1912.

Nicetae CHONIATAE, *Historia*, ex recensione Immanuelis Bekkeri, Bonnae, 1835.

Ioannis CINNAMI, *Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum*, edidit Augustus Meinecke, Bonnae, 1836.

Ana COMNENA, *Alexiada*, ed. Maria Marinescu și N.Ș. Tanașoca, București, 1977.

IDEM, *The Alexiad*, translated by Eliyabeth A.S. Dawnes, Cambridge, Ontario, 2000.

S.B. DAȘKOV, *Dicționar de împărați bizantini*, București, Editura Enciclopedică, 1999.

Petre DIACONU, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIe et XIIe siècles*, București, 1978.

Ion DONAT, *Recenzie la N. Iorga, Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor*, în "Ramuri", Craiova, 1941.

Ioan FERENȚ, *Cumanii și episcopia lor*, Blaj, f.a.

Octavian ILIESCU, *Despre un tezaur de monede bizantine din vremea Comnenilor, găsit la București*, în "Studii și Cercetări de Numismatică", III, 1960.

IDEM, *L'hyperpère byzantin au Bas-Danube du XIe au XVe siècle*, în "Revue des Etudes Sud-Est Européennes", VII, 1, 1969.

IDEM, *Moneda romano-bizantină pe teritoriul României 326-1327*, în "Cultura bizantină în România", București, 1971.

Nicolae IORGA, *Istoria Românilor*, vol. III: *Ctitorii*, Ediția a II-a, îngrijită de V. Spinei, București, 1993.

IDEM, *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor*, I, *Teleormanul*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. III, t. XXIII, m. 14, 1941.

J. KINNAMOS, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, Translated by Ch. M. Brand, New York, 1976.

Alexandru MADGEARU, *Byzantine Military Organization on the Danube, 10th-12th Centuries*, Leiden-Boston, 2013.

IDEM, *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2007.

Vasile MĂRCULEȚ, *Campanii militare bizantine la nord de Dunăre în timpul Comnenilor*, în "Alt-Schaessburg. Istorie. Patrimoniu", 3, 2010.

IDEM, *Thema Paristrion-Paradunavon – c.1018/1020-c.1200/1202 – Istorie-Evoluție-Rol*, Mediaș, Editura Samuel, 2008.

IDEM, *Vlahii în acțiunile militare bizantine din timpul Comnenilor*, în "Revista de Istorie Militară", 2 (60), 2000.

Gy. MORAVCSIK, *Byzantinoturcica*, vol. II, Berlin, 1958.

Petre S. NĂSTUREL, *Axiopolis sous les Comnènes. Une relecture de Kinnamos (III 3)*, în "Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani", Brăila, Editura Istros, 2004.

IDEM, *Valaques, Coumans et Byzantins sous la règne de Manuel Comnène*, în "Byzantina", I, 1969.

Ion I. NISTOR, *Bizantinii în lupta pentru recucerirea Daciei și a Transdunaviei*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. III, t. XXV, m. 15, 1943.

IDEM, *Emanciparea politică a dacoromanilor din Transdunavia*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", s. III, t. XXIV, m. 17, 1942.

O City of Byzantium, Annals of Niketas Choniates, Translated by H.J. Magoulias, Detroit, 1984.

Dimitri BOLENSKY, *The Principles and Methods of Byzantine Diplomacy*, în "Actes du XIIe Congrès International des Etudes Byzantines. Ochride 10-16 septembre 1961", tome I, Beograd, 1963.

Bogdan PETRICEICU HAȘDEU, *Originile Craiovei*, în Idem, *Olteneștile*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2002.

Ioannis SCYLITZAE curopalatae, *Excerpta ex breviario historico excipientia ubi Cedrenus desinit*, în Georgius Cedrenus, "Ioannis Scylitzae ope ab Immanuele Bekkero suppletus et emendatus", t. II, Bonnae, 1839.

Victor SPINEI, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, Editura Institutul European, 1999.

IDEM, *Realități etnice și politice în Moldova meridională și secolele X-XII. Români și turanici*, Iași, Editura Junimea, 1985.

IDEM, *The Great Migrations in the East and South East of Europe from the Ninth to the Thirteenth Century. II. Cumans and Mongols*, Amsterdam, 2006.

Eugen STĂNESCU, *Les «Βλάχοι» de Kinnamos et Choniatès et la présence militaire byzantine au nord du Danube sous les Comnènes*, în "Revue des Etudes Sud-Est Européennes", IX, 3, 1971.

Snorre STURLASON, *The Heimskringla a History of the Norse Kings*, edited by S. Laing, R.B. Anderson, vol. III, London, Copenhagen, Stockholm, Berlin, New York, 1907.

Wilhelm TOMASCHEK, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, II, *Handelswege im 12. Jahrhundert nach den Erkundigungen des Arabes Idrisi*, în "Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften", t. 113, Wien, 1886.

Alexandru D. XENOPOL, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I, București. 1985.

V.N. ZLATARSKI, *Istorija na bălgarskata dărjava prey srednite vekove*, vol. II, Sofia, 1934.

Ioannis ZONARAE, *Epitome historiarum*, cum Caroli Ducangii suisque annotationibus, edidit Ludovicus Dindorfius, vol. IV, Lipsiae, 1871.